

Het ligt in uw handen

- de rol van de toeschouwer in hedendaags theater -

Redactie Cecile Brommer en Sonja van der Valk

1 Het ligt in uw handen Cecile Brommer, Sonja van der Valk
- ten geleide -

5 Jan Wolkers of het wollen dekontje Liesbeth Groot Nibbelink
- inleiding waarin de auteur de rol van de theatertoeschouwer in historisch perspectief plaatst en pleit voor 'wolkeriaans kijken' -

23 De uitnodiging van Boukje Schweigman Bas van Peijpe
- beschrijving van theater waarin de toeschouwer als een Alice in Wonderland verzeild raakt -

33 Een tocht door een mensenleven Aukje de Boer
- scenario waarin de auteur de lezer meeneemt op een reis door het emotionele geheugen-

43 Het zesde zintuig: de wonde Pieter T'Jonck
- als de verhoudingen zoek zijn... (wordt het abstracte concreet) -

61 'Als de kikker die opziet naar de hemel...' Katja Hieminga
- dagboek van een auteur die door verhalen van anderen zelf een geschiedenis kreeg-

77 Een kleine bemiddelaarsgeschiedenis Asis Aynan
- verhaal waarin het misverstand dat er zoiets zou bestaan als 'het Marokkaanse publiek' tot pijnlijke taferelen leidt -

89 De tijd tussen kijken en zien Catherine Somzé, Sonja van der Valk
- overpeinzingen van een kunstcriticus en een theaterkenner na een paar avonden theater en een middag museum -

101 Guantánamo Bay Revisited Nezha Haffou
- essay waarin de auteur laat zien hoe een door idealisme gemotiveerde voorstelling de bijmaak krijgt van cultuursnobisme -

121 N.B. In deze voorstelling wordt niet gedanst Oscar Kocken
- uit de kluiten gewassen column waarin de auteur beschrijft hoe in zijn hoofd, hoe warrig ook, een oordeel rijpt -

○ Ten geleide

- voorwoord van de eerste papieren uitgave van Theater Schrift Lucifer i.s.m. Domein voor de kunstkritiek -

Cecile Brommer en Sonja van der Valk

In het hedendaagse theater tekent zich een duidelijke tendens af. Regelmatig staat de toeschouwer zélf in het middelpunt. Niet de boodschap of visie van de theatermaker, maar uw ervaring als toeschouwer, uw creativiteit en identiteit zijn de kern waar de voorstelling om draait. Hoe werkt dit precies? Hoe kun je hierop als toeschouwer reageren? De verzameling artikelen in deze publicatie nodigt u uit om hier zelf een antwoord op te formuleren.

In 2007 trok een groep critici, verbonden aan het Domein voor Kunstkritiek langs het festival Cement, Springdance/ festival en het Holland Festival. Ook bezocht men *Kung Fu*, een productie van Made in Da Shade/Cosmic. Twee vragen hadden de reizigers: als de rol van de toeschouwer verandert, welke consequenties heeft dat voor mijn rol als professioneel toeschouwer? Op www.domeinvoorkunstkritiek.nl doen zij een aantal voorstellen in deze. Zij vonden de redactie van Theater Schrift Lucifer aan hun zij bij het zoeken naar het antwoord op de tweede vraag: Wat is nu precies de kwaliteit van deze vorm van theater?

Het Domein voor Kunstkritiek en Theater Schrift Lucifer sloegen de handen ineen om de bundel te maken die u

nu vast heeft. Zij nodigden een diverse groep denkers en schrijvers uit om over de kwaliteitsvraag het hoofd te buigen – en te breken. Hardop vragen zij zich af: hoe vind ik de juiste invalshoek om deze voorstelling te beschrijven? Geen eenvoudige opgave, want hoe kun je iets zinnigs zeggen over een voorstelling die alleen jij op die manier hebt ervaren en die jij zelf ‘af’ moest maken?

Vaak begint denken over een dergelijke voorstelling bij een gevoel van onbegrip. Letterlijk, het gevoel geen grip te hebben op hetgeen is beleefd. De vragen die dan rijzen zijn: hoe moet ik deze voorstelling ‘lezen’? Hoe krijg ik grip op wat ik heb gezien en op mijn gevoelens en gedachten daarover? Wat betekent de voorstelling voor mij nu eigenlijk precies? Waarom werd het op deze manier gemaakt? En wat is de kwaliteit ervan? Zijn er in een dergelijke situatie - vol onbegrip of op zijn minst vragen - eigenlijk nog voldoende instrumenten?

Dit soort vragen en denkprocessen spelen zich over het algemeen af buiten de geschreven theaterkritiek. In de dagbladen is meestal geen ruimte voor wijdlopijge overdenkingen of het onbegrip van de criticus. Toch vragen veel hedendaagse voorstellingen om zo’n denkproces. In deze bundel maken we expliciet ruimte voor het niet-weten en het hardop nadenken. De auteurs lopen om ‘hun’ voorstelling heen en zoeken en proeven nieuwe woorden, formuleringen, denkrichtingen om te kunnen beschrijven en duiden wat zij hebben beleefd. Er is moed voor nodig om te erkennen dat je een voorstelling niet meteen begrijpt. Dat er tijd nodig is om een nieuw ‘begrip’ van een gebeurtenis te doen ontstaan. Onze auteurs hadden die moed.

Het historisch overzicht in de inleiding van Liesbeth Groot Nibbelink laat zien hoe sinds het begin van de vorige eeuw theatermakers zich bezighielden met de rol van de toeschouwer. De manier waarop zij dit deden, was steeds weer afhankelijk van de maatschappelijke en sociale ontwikkelingen. Wat er nu in het theater gebeurt blijkt onderhevig aan diezelfde wetten.

In deze bundel worden grofweg drie soorten theater onderscheiden die de rol van de toeschouwer bevragen. Om te beginnen voorstellingen die de toeschouwer een zintuiglijke of fysieke ervaring aanreiken. De toeschouwer betreedt de theaterzaal op een ongewone manier, alleen, of één voor één. Als er al sprake is van een theaterzaal. Vaak is er een locatie gevonden of gecreëerd, die de toeschouwers al bij voorbaat losweekt van eventuele verwachtingen. Bas van Peijpe en Aukje de Boer tekenden hun ervaringen op met respectievelijk de voorstellingen van Boukje Schweigman en het landschapstheater van SLEM.

Daarnaast is er theater dat de toeschouwer uitnodigt om zelf handelingen en teksten tot een verhaal te componeren. De gebeurtenissen op het toneel dwingen geen betekenissen af, maar 'zijn' er. Ze worden, zo lijkt het althans, juist op dát moment voor het oog van de toeschouwer in al hun eenvoud bedacht en gedaan. Het gaat dan om ensceneringen, Jan Decorte bijvoorbeeld is daar sterk in, waarin de menselijke onmacht om zinvolle uitspraken te doen over het bestaan, wordt getoond als de onzekerheid hierover van de theatermakers zélf. Hier kun je als toeschouwer onmogelijk comfortabel bij achterover leunen, zo betoogt Pieter T'Jonck in zijn essay. Hier moet je zelf aan het werk. Een voorstelling kan de toeschouwer ook in verwarring achterlaten doordat er iets totaal anders gebeurt dan verwacht. Oscar Kocken laat in zijn

bijdrage zien hoe lastig het dan kan zijn om iets zinnigs op papier te zetten, zelfs nadat de voorstelling enige tijd in het brein heeft mogen inwerken.

Tot slot zijn er de voorstellingen die de toeschouwer als culturele entiteit positioneren. Producties van 'interculturele theatermakers' als Union Suspecte, Made in da Shade, Sabri Saad el Hamus of Theatergroep Alba gaven Katja Hieminga een nieuwe blik op het ogenschijnlijk gekende. Nezha Haffou belicht dit onderwerp vanaf de andere kant, namelijk vanuit de positie van de toeschouwer. Zij vertrouwdde aan het papier toe hoe pijnlijk het is als een productie jou over het hoofd ziet. Ze vraagt naar de waarde van een voorstelling als een theatermaker de diversiteit in het theaterpubliek vergeet. Omdat mensen nu eenmaal onderling verschillen, zowel cultureel als individueel, is het niet mogelijk een voorsprong te nemen op de waardering en ervaring van toeschouwers, moest Asis Aynan constateren. Hij was kort bemiddelaar tussen een aantal Amsterdamse theaters en 'Het Marokkaanse publiek'.

Het theater is altijd inventief geweest in het zich toe-eigenen van facetten uit andere kunstdisciplines. De meeste in deze publicatie beschreven voorstellingen zijn 'interdisciplinair'. Speciaal voor deze bundel voerden kunsthistoricus Catherine Somzé en theaterkenner Sonja van der Valk een korte 'interdisciplinaire' dialoog over drie theatervoorstellingen en één expositie. Biedt het gereedschap dat wordt gebruikt bij de beschouwing van beeldende kunst een handreiking voor begrip van nieuw theaterrepertoire dat de rol van de toeschouwer op scherp zet?

Het laatste woord over het hedendaagse theater is met deze verzameling artikelen nog niet gezegd, integendeel.

We hopen juist dat deze bundel u inspireert om een zo vrij mogelijke toeschouwer te blijven, een die beseft dat hij/zij uiteindelijk zelf de waarde van de voorstelling bepaalt.

Vormgeefster Mathilde de Vriese zorgde dat u in ieder geval al vrij kunt bladeren en wees niet verbaast als het ene artikel anders voelt dan het andere.

Cecile Brommer, Theater Schrift Lucifer

Sonja van der Valk, Domein voor Kunstkritiek